

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Одним з найважливіших завдань сучасної вищої школи є прагнення до якості та досконалості. Викладач як одна з центральних фігур в досягненні цієї мети має прийти до неї через вдосконалення колективних та індивідуальних стимулів, опанування нового стилю поведінки, певних професійних та культурних цінностей. Не меншою мірою його успіх, здатність інтегрувати досконалість в свою свідомість та практику залежить від спроможності опанувати сучасну технологію навчального процесу.

Нормою все більше має бути побудова навчального процесу в такий спосіб, коли значну частину відповідальності за результати навчання перебирають на себе студенти. Для багатьох студентів такі вимоги можуть видаватися незвичайними, новими, проте саме така технологія організації навчальної діяльності здатна принести незрівнянно вищий рівень ефективності.

Діалогічні, активні форми навчання перестали бути надбанням лише незначної частини викладачів вищої школи, які були завжди схильні до інновацій, методичних та змістовних експериментів, прагнення вийти за рамки усталених стандартів і традиційної академічної практики. Саме швидкий темп розповсюдження інтерактивних, дискусійних, ігрових та рольових форм колективного навчання в поєднанні із студентськими дослідницькими проектами та використанням електронних засобів та технологій відкриває фантастичні за своїм потенціалом можливості для все більш ширшого кола викладачів української вищої школи.

Суть традиційного і нині найрозповсюдженішого освітнього процесу у вищих навчальних закладах полягає у трансляції знань від викладача до студентів. Ключовою фігурою в ньому є викладач. Він визначає цілі навчання, його зміст відповідно до програми, а також обирає достатньо традиційні форми і методи навчання: лекції, семінари, практичні заняття - контролює якість навчання. Від студента при цьому вимагається засвоєння знань, які йому транслюються, тобто відвідування занять, конспектування лекцій, виступи на семінарах, виконання практичних завдань, складання іспитів та заліків. Пасивна позиція студента носить підлеглий характер щодо позиції викладача.

За такої пасивної позиції студента навчання не може вважатися ефективним. Є певна закономірність засвоєння знань, описана американськими дослідниками Р. Карникау і Ф. Макелрой: «Людина пам'ятає 10 відсотків прочитаного, 20 відсотків почутого, 30 відсотків побаченого, 50 - побаченого і почутого, 80 відсотків того, що говорить сама, 90 відсотків того, до чого дійшла у діяльності» [1]. Отже, традиційна одностороння комунікація, трансляція знань може бути правдана тільки у випадку недостатності інформації, яку можна було б знайти самостійно, або неможливістю здобути її іншим, ніж через викладача, шляхом.

Наявна організація освітнього процесу у вищій школі здається достатньо логічною, продуманою і цілісною і досі задовольняла (або майже задовольняла) потреби суспільства у якості фахівців, яких готувала. Однак чисельні дослідники проблем вузівської освіти фіксують нині незадоволеність викладачів і студентів результатами навчання. Головна претензія викладачів зводиться до того, що студенти не вчать, а студенти наполягають на неадекватності змісту і методів навчання їхнім запитам і потребам.

Отже, питання необхідності змін можна вважати дозрілим. Альтернативою традиційній може бути така організація процесу навчання, де зусилля сторін, які в ньому беруть участь, спрямовані на забезпечення процесу навчання студента. Діяльність викладача при цьому орієнтується вже не на власні дії, а на діяльність, активність того, хто навчається. Позиція викладача стає принципово іншою: він не транслює знання, а створює навчальні умови для того, щоб студент мав можливість різними способами працювати з власним досвідом, що

дозволяє йому оперувати різними формами знань. Безумовно, така зміна акцентів вимагає зміни позиції не тільки викладача, а й позиції студента: позиція приймача інформації трансформується в позицію будівельника власного знання. Мислити та конструювати знання самому можливо, тому що і досвід, і знання здобуваються під час реальних процесів, які продукують думки і дії. Тому спеціально організований процес багатосторонньої комунікації у навчанні передбачає активність кожного суб'єкту освітнього процесу, а не тільки викладача. Така комунікація передбачає не просто дозвіл студентам на висловлювання, що само по собі є важливим, а привнесення у навчальний процес їх знань і досвіду. Традиційно, в більшості ВНЗ, коли студенти намагаються внести власні знання або досвід у обговорення матеріалу, викладачі часто залишають це на рівні інформації і не дозволяють змінити структуру предмету обговорення, порушити звичну модель комунікації «думка викладача-доповнення студента». Принципи багатосторонньої комунікації за цих умов порушуються, оскільки знання студентів беруть у ній участь лише настільки, наскільки вони доповнюють процес викладання.

Характерними ознаками викладання, організованого як багатостороння комунікація, можна вважати такі:

1. Ті, хто навчається, краще засвоюють певні знання та професійні вміння, якщо їм дозволяють наблизитися до предмету пізнання через власний досвід, самостійну інтелектуальну активність, обговорення її результатів з іншими.

2. Студенти краще навчаються, якщо викладач активно підтримує їхній спосіб учіння. Це вдається краще тоді, коли між ними (студентами) і предметом вивчення є поле, яке включає мовні і немовні дії.

3. Ті, хто навчається, краще вчаться, якщо викладач, по-перше, структурує предмет для легшого засвоєння, по-друге, приймає і включає в обговорення думку студентів, яка не співпадає з його власною [2, с.9].

Отже, організація інтерактивного навчання найбільш повно відповідає зазначеним вимогам і характеристикам, дозволяє переключитися з односторонньої на багатосторонню комунікацію. Інтерактивне навчання - це взаємодія людей, які беруть участь в освітньому процесі: взаємодія між викладачем і студентами, між самими студентами. Саме включення інтерактивних методик навчання в освітній процес вищої школи дозволяє зняти більшість проблемних моментів у підготовці сучасного фахівця, сприяє повноцінному досягненню головної мети вищої освіти.

Такою метою можна вважати формування (разом із професійною компетентністю) інтелектуальної автономності студента за наявності розвинутої в нього соціальної компетентності.

Інтелектуальна автономність студента — це вміння студента «будувати» власне знання на основі попереднього досвіду і тих комунікацій, які відбувалися у процесі народження цього знання. Процес одержання професійних знань та формувань певної інтелектуальної автономності більш чи менш успішно відбувається у сучасному ВНЗ (але фіксується тенденція до погіршення в зв'язку із поглибленням невідповідності між сучасними вимогами до фахівця і реальною здатністю оперувати наявними знаннями у випускників ВНЗ). Що ж стосується розвитку соціальної комунікації, то в наявній системі вищої освіти передбачається, що соціальні вміння в студентів формуються самі по собі. Визнається, що фахівець має бути не тільки інтелектуально автономним, вміти мислити самостійно, проте йому також необхідно жити серед людей і продуктивно з ними співпрацювати, але далі визнання цього факту справа часто не іде. Тому завдання вищої освіти полягає у тому, щоб у межах організації навчального процесу студенти розвивали й соціальні вміння. Мова йде про здатність вступати у комунікацію і співпрацювати, про вміння планувати та здійснювати вибір, регулювати конфлікти. І знову ми можемо говорити про те, що інтерактивне навчання дає змогу вирішити не тільки навчальні проблеми, а й проблеми формування соціальних вмінь.

Важко знайти статтю, монографію, підручник, присвячені проблемам викладання у вищій школі, де б не було згадано про інтерактивні методи навчання і про те, що їх потрібно широко вводити у навчальний процес. Наводиться безліч прикладів вдалого застосування цих методів, дається перелік та опис окремих методів. Але важко зустріти послідовний аналіз методики організації інтерактивного навчання, розкриття механізмів впливу таких методів на пізнавальний процес окремої особистості, виділення чинників, які саме й забезпечують ефективність інтерактивних методів у навчанні у ВНЗ та сприяють розвитку комунікативних та інших соціальних вмінь.

Що можна віднести до інтерактивних методів навчання? Це методи, в основі яких лежить спілкування. Воно має чітко визначену тему, мету, дидактичне завдання. Результатом такого спілкування є вирішення проблеми, розв'язання задачі, знаходження шляхів вирішення критичної ситуації. Головним є те, що спілкування у навчальному процесі не є просто обміном думками або знаннями, на основі такого обміну активізується інтелектуальна діяльність, народжується нове знання, формується вміння, в першу чергу, використовувати теоретичні знання у конкретній ситуації, комбінувати знання з різних галузей, зважати на думку іншої людини, колективно працювати над вирішенням проблеми, приймати чужий досвід, брати на себе відповідальність за прийняте рішення, за результати власної дії, керувати та підкорятися, вгамовувати власні амбіції в ім'я загальної справи.

Таким чином, інтерактивні методи вирішують триєдине завдання: навчати, виховувати, розвивати особистість, а також формувати професійні та соціальні якості фахівця.

Можемо говорити про те, що інтерактивні методи можна поділити на такі групи, де 1) однією з сторін спілкування виступає викладач і 2) спілкування відбувається між студентами (слухачами).

До першої групи можна віднести лекції із включеними бесідами, дискусіями, проблемні лекції, семінари-обговорення, семінари «запитання – відповідь», дискусії із провокаційними запитаннями, консультації (особливо в процесі дистанційного навчання), роботу через сайт-курс.

До другої - бесіди, дискусії, круглі столи, «мозковий штурм», групове вирішення конкретних ситуацій, ділові, рольові та дидактичні ігри, бізнес-симуляції, проекти, панельні вправи. Вони можуть використовуватися як окремі методи, так і всі разом (наприклад, у діловій грі) [2, с.19].

Чому ми поділили інтерактивні методи на дві групи? Нам здається, що кожна з них має певну специфіку, на яку необхідно зважати викладачеві під час організації навчального процесу.

У процесі проведенні інтерактивної лекції (лекції-бесіди, лекції-дискусії, проблемної лекції, семінару-обговорення, семінару «питання – відповідь», дискусії із провокаційними запитаннями) необхідно пам'ятати, що тільки для студента дискусія, обговорення виникають спонтанно. Викладач чітко знає, коли, з якого питання проводиться така дискусія, коли має виникнути дискусія. Він її спланував, він підвів аудиторію до моменту інтерактивності всією попередньою роботою на лекції. Тому викладач має бути до неї готовий. З чого складається ця готовність? У першу чергу, з того, що педагог має враховувати таку обставину, як новина знань для студента. Те, що давно відомо вченим, самому викладачу, для кожного нового студента є відкриттям. Часто ті, хто викладає, забувають про це з роками роботи. Те, що вони викладають, здається їм таким простим, відомим, звичним, що нерозуміння матеріалу, «неправильні» відповіді або судження студентів, запитання, акцент на несуттєвих (з точки зору викладача) моментах, непогодження із аргументацією (в силу юнацького максималізму, нестачі знань, прагнення до оригінальності та інших чинників) дратує, студенти здаються нерозумними. Часто викладачі забувають про те, що кожне нове покоління студентів відрізняється від попереднього, і ті аргументи, приклади, факти, які були дуже наочними для попередньої аудиторії і викликали дискусію, для нової не виглядають такими. Це змушує викладача до постійного пошуку, що не завжди легко, це ламає звичний, комфортний хід навчального процесу і тому не всім до вподоби. Крім того, кожного разу необхідно вирішувати непросте питання: а де межа толерантності? Коли необхідно припинити дискусію? Як це зробити так, щоб вона принесла студенту нові

знання, самостійні висновки, а не здавалася нав'язуванням «правильної» думки (тобто позиції викладача)? Здолати ці труднощі можна тільки сумлінною підготовкою до навчального процесу, врахуванням тих труднощів, що були означені вище.

До іншої групи ми віднесли такі інтерактивні методи, як бесіди, дискусії, круглі столи, «мозковий штурм», групове вирішення конкретних ситуацій, ділові, рольові та дидактичні ігри, бізнес-симуляції, проекти, панельні вправи. Викладач тут виступає в ролі організатора, консультанта, можливо, того, хто оцінює результати, але основну роботу виконують самі студенти.

Сучасна вища школа, як свідчать дослідження вчених, повинна вирішити подвійне завдання: сформувати професійні знання та вміння і підготувати студентів до виконання ними фахових функцій через розвиток в них соціальної компетентності, під якою розуміється здатність вступати у комунікацію і співпрацювати, планувати, здійснювати вибір, приймати рішення, відповідати за його наслідки, регулювати конфлікти, підвищувати власну компетентність.

Аналізуючи викладене у статті, можемо впевнено говорити про те, що в реалізації завдань особистісно орієнтованого навчання у вищій школі, у вирішенні згаданого вище двоєдиного завдання інтерактивні методи відіграють одну з провідних ролей. Вони не відміняють і не замінюють повністю класичні методи навчання, проте органічно і суттєво їх доповнюють. Така інновація навчального процесу, де природно поєднуються старі, апробовані та нові, створені за вимогою часу, методи реалізації навчання, на нашу думку, дозволяють найефективніше організувати сучасний процес підготовки фахівця у вищій школі.

Уведення інтерактивних методів навчання у навчальний процес буде ефективним, якщо дотримуватися об'єктивних закономірностей, що зумовлюють та регулюють використання інтерактивних технологій. Головними з них можна вважати переорієнтацію мотивації навчання студентів на активне пізнання, поступовість та плановість введення інтерактивних методів у навчальний процес поєднання цих методів з іншими методами формування знань та з активною самостійною роботою студентів, створення системи і алгоритму введення інтерактивних методів, володіння викладачем цією методикою та наявність розвинутих відносин партнерства, взаємоповаги між викладачем і студентами.

Інтерактивні методики дозволяють плідно реалізовувати навчальну, виховну та розвивальну функції педагогічного процесу, сприяють активному формуванню знань у студентів через самостійну роботу та колективне обговорення, розвивають та вдосконалюють інтелектуальні вміння, продуктивне та творче мислення, а також дозволяють активно формувати професійні соціальні якості майбутніх фахівців. Для викладача така організація навчання є дієвим способом одержання зворотного зв'язку, що сприяє можливості ефективно корегувати процес оволодіння знаннями та вміннями, організовувати консультативну допомогу студентам.

Складність впровадження інтерактивних методів навчання вимагає від викладача досконалого знання методики їх організації, причому не тільки загальних положень, а кожного окремого методу та їх комплексного використання. Викладач повинен вміти адаптувати ці методи до свого предмету, своєї дисципліни, а також вміти працювати на загальний результат - підготовку сучасного професіонала, здатного реалізуватися у складних соціально-економічних реаліях сьогодення.

Література:

1. Karnikau R., McElroy F. Communication for the safety professional. Chicago , 1975.

2. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: Навч.-метод. посіб. - К.: Таксон, 2006.

- 88 с.